

Visió romàntica del bosc primigeni. *El mundo ilustrado*. Volum 3, 1880, Barcelona.

L'AGRICULTURA O DE COM LA TERRA I LES PLANTES S'ENTALLEN

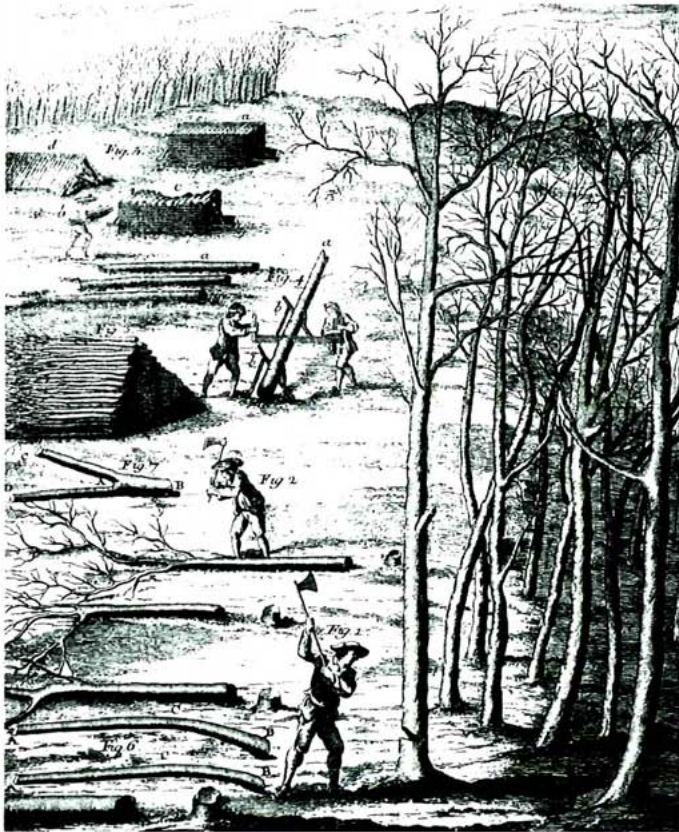
JOAN J. GREGORI BERENGUER
Museu de Prehistòria i de les Cultures de València

Si entenem l'aparició del que denominem cultura, en un sentit antropològic, com l'associació de la presència humana a la troballa d'útils o instruments relacionats, bé podríem dir que la major revolució esdevinguda en la història de la tecnologia del tall —tant per la quantitat de matèria treballada, com per la diversitat en tècniques i instruments— es donà amb la introducció de l'agricultura. Fent un banal símil etimològic, en la mateixa paraula agricultura trobem agregats dos conceptes com són cultura i terra (d'*ager*, *agri-*). En efecte, aquests ens suggereixen primàriament la idea de la terra modelada, prenent certa forma, a partir de la mà de l'home, i com a contraposició a l'espai natural verge, la forma visible i aparent del qual ve donada així, la terra en estat brut, com la naturalesa la conformà. D'aquesta manera, l'home, mitjançant els usos agrícoles, es transformà en un agent de la manipulació i la transformació del paisatge amb una contundència i un efecte que mai abans mentre fou caçador recol·lector s'havia conegut, procés que solament s'ha vist superat amb la revolució industrial i la invenció de les màquines modernes la capacitat de les quals sobre l'alteració del paisatge tots coneixem.

De qualsevol forma i al llarg de segles, per no dir mil·lennis, la necessitat de cultivar la terra que ha tingut l'home, entre altres coses, i definit ací en el sentit que ens interessa que és el del tall, ha donat lloc a un paisatge modelat i retallat, construït i delimitat per l'agricultura. Un aspecte molt interessant per a poder posar en relació agricultura i tall és precisament aquest, el de com l'agricultura serví bàsicament, a banda de per a introduir un factor de creixement demogràfic a millorar i ampliar les possibilitats alimentàries de les comunitats humanes, per a introduir límits o talls en l'espai. Podem definir aquests talls a diferents nivells. En primer lloc, per contraposició a l'espai dedicat a la ramaderia, l'activitat que completa econò-

micament la revolució neolítica. La construcció de camps de cultiu comportà la creació de límits, a vegades simbòlics, a vegades directament físics, per a impedir l'entrada de ramats i d'altres animals al territori agrícola. Al llarg de la història aquest fet, conegut de sobres, fins i tot arribà a originar conflictes greus entre comunitats o grups humans a partir dels interessos econòmics d'una o d'altra activitat. Un altre dels elements de tall espacial a destacar fou el de l'aparició de les ciutats, que es relaciona amb la mateixa aparició de l'agricultura. Si la utilització dels primers instruments fou sinònim de cultura, la introducció de l'agricultura acabà associant-se al mateix concepte de civilització, en la mesura que sorgiren les primeres ciutats. L'oposició entre camp-ciutat, al llarg del temps, acabà consolidant un dels límits simbòlics i culturals més poderosos que ha conegut la història. Per acabar, la construcció de regadius i les conduccions hidràuliques que necessàriament hagueren d'acompanyar-lo significà la creació d'enormes transformacions del paisatge, de límits entre l'erm i l'àrid i el verd i fèrtil, i d'una altra frontera interior en la mateixa natura interior del món agrícola: la contraposició entre horta i secà, dos espais perfectament identificables i que donà lloc a tècniques i instruments ben diferenciats.

Amb tot això tenim que el primer efecte que tingué l'agricultura és el del tall de l'espai, a tots ens resulten familiars exemples en els quals es comprén ben gràficament aquest fet, i que queden en el patrimoni cultural col·lectiu de la nostra civilització. Agafem per exemple el mateix mite fundacional de Roma: en aquest es descriu com el recinte sagrat de la ciutat eterna quedà delimitat per l'espai comprés pel solc que produí el parell de bous menat per Ròmul, llaurant des de l'alba fins a la posta del sol. La sacralitat d'aquest límit, paradigma de les fronteres, ve donat pel fet que la seua violació, el seu traspàs, va costar la vida a Rem a mans del seu mateix germà bessó Ròmul. Aquesta idea de vincular el solc de l'arada als límits de l'espai agrícola resulta recurrent en tota la tradició europea, i així tenim que quan la conquesta cristiana del regne musulmà de València en el segle XIII, era un fet freqüent que el rei Jaume I concedira en certs territoris arravatats als musulmans el privilegi als nous colons que s'apropriaren l'espai que pogueren llaurar una parella de bous durant una jornada sencera, que és el que

Tala d'arbres per al carboneig. En DUHAMEL DE MONCEAU (1773 - 1774). *Trodado del cuidado y aprovechamiento de los montes y bosques*. Volum. I, lám. V. Madrid.

significa més o menys el terme valencià de «jovada».

Però la pràctica agrícola no solament ha creat talls o límits en l'espai, siguen aquests simbòlics o reals. Tan fonamental com aquest ha sigut el tall temporal, a través de l'organització del temps en cicles. La pràctica empírica de l'agricultura, i el mateix procés de les etapes i les fases dels cultius donaren com a resultat la divisió del temps per mitjà de llunaris i calendaris. La necessitat de saber quin era el moment adequat per a l'inici de la preparació de la terra, de la sembra o de la collita, impulsà l'home a l'estudi dels fenòmens astronòmics o naturals a fi de poder establir dates precises per a la realització dels treballs agrícoles. Naturalment, una vegada més, el caràcter sagrat i litúrgic d'aquestes societats tingué les seues conseqüències també en l'organització de les pràctiques religioses. D'aquesta manera,

els cicles agrícoles han estat sempre en la base de complexos sistemes de dividir el temps i les activitats econòmiques, alhora que han desenvolupat cicles paral·lels per a organitzar els aspectes de les celebracions festives i litúrgiques.

No obstant això, i primer que res, l'activitat agrícola principal i primària, és a dir, la de cavar o llaurar, fa referència al tall directe de la terra. O dit d'una altra manera, cultivar la terra significa tallar-la, obrir-la, ferir-la, en un sentit físic —la qual cosa ha produït, segons el tipus de terreny o de cultius, una variabilitat enorme de tecnologies instrumentals— o en un sentit simbòlic també, que té a veure amb les concepcions de la vida i la mort com a expressions del cicle vital. La rompuda de la terra s'ha relacionat, en distintes cultures humanes, a l'analogia sexual que té a veure amb la fertilitat. Una observació empírica de l'acte de llaurar o cavar per part de l'home induí a assimilar aquest procés agrícola, junt amb el de la sembra, a l'acte

fonamental de tot el món natural que és el de la fecundació i/o la reproducció. D'alguna manera ha sigut comú entendre que l'home en cultivar la terra la fecundava i propiciava amb això el manteniment de la vida. Aquest fet, d'altra banda, no tenia un sentit merament simbòlic només, en la mesura que durant generacions i entre molts grups humans la relació entre una collita dolenta i una fam de llop era moneda comuna, ja que en aquestes societats l'aliment procedia fonamentalment de l'explotació agrícola. No ha d'estranyar-nos, doncs, que el fet de «penetrar» la terra amb l'arada, de tallar-la, en suma, donara lloc a una percepció transcendent de l'activitat, i conformara un enorme cabal de pràctiques rituals que l'ordenaren.

En l'entorn de la societat tradicional, i per parlar dels talls i dels artefactes que els produeixen, el primer de tots que se suposa en l'agricultura és el de la preparació de la terra. Per això, quan la terra es llaura per primera vegada es requereix un tall previ que és el de la delimitació del bosc i de la coberta vegetal verge. Cultivar vol dir tallar fusta i herba primer que res. Per això el foc és l'aliat perfecte, tot i que una part de l'element vegetal restant haja de ser tallar per mitjà de *destrals* i *serres*. També vol dir apartar i remoure pedres, allisar, anivellar i delimitar, etc., mitjançant *pics* i *palanques*, *tirassos*, *trujillos*, *cabassos* i *entauladores*. Amb això la terra ha d'estar preparada per a ser rompuda. L'instrument tradicional d'aquesta operació és l'arada. Tot i que també en la literatura etnològica s'ha tendit a diferenciar l'agricultura d'arada i la d'aixada, adscriuint-la en un context masculí, en el primer cas, i en un de femení, en el segon. Sense estendre'ns direm que des d'antic en el món mediterrani i europeu es troba estés l'ús de l'arada, tot i que l'aixada, també usada, compleix la mateixa funció, obrir i airejar la terra. L'arada, en la seua forma més simple o arada romana, no és més que una aixada (en aquest cas la part que penetra és la *rella* o *agullonada*) més gran i arrossegada per animals, amb el temps s'han desenvolupat accessoris i complements per a fer aquest utensili més eficaç, així nasqué durant l'Edat Mitjana l'*orelló*, o fulla en forma de pala lateral amb què s'aconseguí llaurar més profundament i capgirar més quantitat de terra. El tipus de cultiu condiciona també la tècnica i l'instrument utilitzats, de manera que una vegada preparat el terreny de cultiu la diferència principal consisteix a sembrar o plantar. En el primer cas, i per a un cultiu típic com és el dels cereals, s'aprofita el mateix solc obert per l'arada. En el segon és menester cavar clots amb diferents tipus d'*aixada* per a instal·lar la planta o

Conreu amb bous i límit del camp. Alt Palància, 1985. Museu de Prehistòria i de les Cultures de València.

l'arbre que es requereixen. Una vegada realitzat això la següent etapa important és la del manteniment i la cura del cultiu. En aquesta es reconeixen dues tècniques principals, la d'entrecavar i la de podar. La primera, més relacionada amb els cultius de la planta, com el cereal i tots els cultius de l'horta, sorgeix com a conseqüència de la necessitat d'eliminar les plantes competidores del sembrat. Es tracta de separar les males herbes de les bones i per a tal

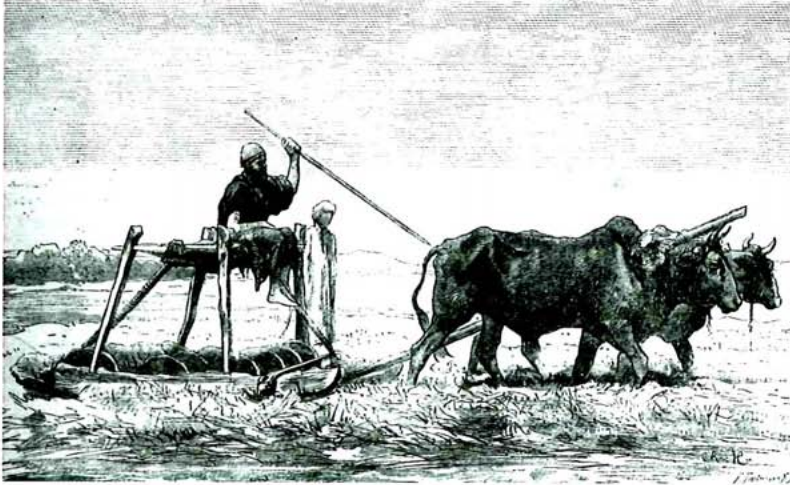
fi s'utilitzen *aixadetes*, *llegonets* i *aixadells*, en general instruments de poca envergadura. Alternativament, i si el sembrat està suficientment separat entre ell, es pot utilitzar també l'arada dotada de complements que el que fan és tallar superficialment la terra, tot i que aquesta tècnica també és susceptible d'utilitzar-se en cultius arbrats. Amb aquests darrers els procediments de manteniment i cura se centren bàsicament en la poda. L'instrument per excel·lència per a realitzar-los són la *destral* i el *podó*, els quals tenen una grandària mitjana. Se'ls atribueix fer el tall més net i menys perjudicial per a l'arbre. No obstant això, i en temps més recent, s'ha introduït el *serrutx* com a alternativa, per raons de comoditat i de facilitat en el maneig. També modernament s'han popularitzat les estisores de podar, de diferents mesures i amb molls retràctils, cosa que fa el treball més còmode. En un cultiu tan mediterrani com la vinya es genera un podó específic, meitat destralló, denominat *podadora* i adaptat al tall dels sarments, tot i que també ací les estisores acabaren per substituir-lo. Una operació relacionada també amb la cura dels arbres i el tall és la de l'empelt. Per això s'utilitzen, segons la tècnica de què tracte, petites *destrals* o *tallants* i navalles d'empeltar. L'objectiu és alçar determinades superfícies de l'escorça de la rama, o obrir clavills adequats en el tronc a fi d'implantar l'esqueix d'una altra planta o arbre. L'ús del reg també introdueix algunes eines adaptades al control de la conducció de l'aigua com els *llegons*, amb què obrin o tanquen les séquies.

No obstant això, on probablement s'ha desenvolupat més variabilitat en els instruments de tall usats en l'agricultura és possiblement en la collita i les seues transformacions directes. Resumint-ne alguns, ens referirem als *falçons* utilitzats en la verema, tot i que aquests s'han substituït per *estisores* retràctils recentment. Algun tipus específic d'arada s'usa en la recol·lecció d'alguns tubercles, com la creïlla, ja que en passar

Segadors de cereal. L'Alcalatén, 1984. Museu de Prehistòria i de les Cultures de València.

la *rella* afloren aquestes a la superfície. També les *aixades* de diferent grandària serveixen per a extraure certes plantes de terra, donant-se una variació de formes i tipus extensa. En cultius com la carxofa i d'altres, l'instrument de tall és el ganivet, ja que del que es tracta és de retallar les tiges de la planta; una derivació grandiloqüent del ganivet seria el *matxet*, usat en el tall de la canya de sucre, i els *sabres* militars amb el mànec adaptat per al tall de determinades plantes de tija i envergadura. L'instrument tallant de recol·lecció estel·lar per antonomàsia (solament cal recordar-ne la presència recurrent en l'imaginari col·lectiu) és la *falç*. D'aquest utensili hi ha moltes formes i variants, adaptats al tipus de cultiu i de terreny. Es poden distingir les destinades a segar cultius herbacis, amb un colze a l'altura de la unió entre el mànec i la fulla, dissenyat a fi de protegir els artells de la mà del segador, ja que sega arran de terra; les *canyameres* de secció més fina, fulla ampla i lobulada i tall sense dentar, a fi de collir el cànem; i les de cereal, de fulla més oberta i de grandàries diferents però sempre de tall dentat, per a tallar millor les tiges. Junt amb la *falç* resulta comú l'ús d'instruments de protecció davant el tall en la mà contrària de la que sega. D'aquest tipus són els *didals* de couro i els *soquets* de fusta. Una derivació de la *falç* la constitueix un altre instrument emblemàtic: la *dalla*, dotada d'una fulla ampla sense dentar que sega arran de

Trilland cereal a Egipte. *El mundo ilustrado*, volum 4, 1880, Barcelona.

terra i un mànec llarg que permet al segador operar sense ajupir-se. Generalment s'usen per a la sega d'herbàcies i cereal en alguns tipus de terreny concrets.

Per acabar, convindria mencionar alguns instruments usats en una activitat que si no és de collita pròpiament dita, sí que constitueix un epíleg natural d'una d'aquestes i requereix així mateix de l'acció de tallar: l'etapa de la trilla.

En aquesta el fi darrer consisteix a separar la palla del gra, d'usos distints. Per això, a vegades, s'efectua un primer tall dels feixos de les messes, més o menys a la meitat, amb la *falç de desbarbar*, de més envergadura que les anteriors, dentada i amb una fulla més ampla i llarga. En ocasions aquesta falç pot anar muntada i articulada sobre un cavallet, amb capacitat de més tall anomenada *degolladora*. Una vegada desbarbades o no, els feixos es disposen a l'era a fi de tallar la tija de les espigues i poder separar-les del gra. Per això es fan passar per damunt els *trills*, arrossegats per animals, espècie de taulers amb esquerdes de sílex o pedrenyera incrustades en la seua part interior amb una alta eficàcia de tall sobre la planta de cereal. En alguns d'aquests aparells s'alterna la pedrenyera amb serres o fulles metàl·liques. Una alternativa al trill la constitueixen els *rutlons*, també arrossegats per animals i amb forma troncocònica que es fan redolar sobre el cereal a l'era. Els *rutlons* generalment són de pedra i se'n combinen uns amb la superfície exterior llisa amb altres que la tenen tallada en estries que fan de tallant sobre la palla. També hi ha *rutlons* de fusta i estries tallades o alternant incrustacions tallants metàl·liques. Una sofisticació d'aquests artefactes són els *carros de trilla* o armadures que contenen rutlons amb incrustacions metàl·liques, arrossegades per animals i que confereixen a l'operació de trilla una eficàcia suprema.